

Βασίλης Πανταζής*

Ανθρώπινα δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη και εκπαίδευση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Περίληψη

Τα ανθρώπινα δικαιώματα βρίσκονται στο επίκεντρο της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελεί ένα σημαντικό θέμα των εκπαιδευτικών συστημάτων σε όλο τον κόσμο. Έχει ενταχθεί παγκοσμίως σε οργανισμούς, επαγγελματικές ενώσεις, καθώς και διεθνείς ομάδες. Η εξέλιξη και η εξάπλωση της εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα αντικατοπτρίζει τις τελευταίες δεκαετίες τις ευρείες διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης. Το 1995 ανακήρυξαν τα Ηνωμένα Έθνη την έναρξη της δεκαετίας των Ηνωμένων Εθνών για την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα (1995-2004). Η παγκοσμιοποίηση προκάλεσε δύο αλλαγές στην παγκόσμια κοινωνία, οι οποίες επέδρασαν στο κίνημα για την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα. Η μία είναι το ίδιο το κίνημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ο βαθμός στον οποίο αυτό επιφέρει μια αλλαγή της προοπτικής του ατόμου ως πολίτη και μέλους του έθνους σε άτομο ως μέλος της παγκόσμιας κοινωνίας.

Λέξεις – κλειδιά: ανθρώπινα δικαιώματα, παγκοσμιοποίηση, εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη

Human rights, citizenship and education in the age of globalization

Abstract

Human rights has emerged as an influential discourse and this discourse is changing from a solely legal to a broader human rights education focus. Human rights education is increasingly a major theme in educational systems around the world. The topic is advanced in world

* Επίκουρος Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα ΔΕ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

organizations, professional associations, and international advocacy groups. The rise and spread of human rights education reflects broad processes of globalization over recent decades. By 1995 human rights education had gained enough momentum that the United Nations proclaimed this year the beginning of the United Nations Decade for Human Rights Education (1995-2004). Globalization has produced two worldwide changes that fuel this movement for human rights education. One is the human rights movement itself and the degree to which this brings about a shift in perspective from the individual as a citizen and a member of the nation to the person as a member of world society.

Keywords: human rights, globalization, human rights education, citizenship

Εισαγωγή

Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με το στόχο για δίκαιη και αειφόρο ανάπτυξη και για μια αξιοπρεπή ζωή, ειδικά στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Η πρωταρχική ευθύνη για το σεβασμό, την προστασία και την πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανήκει στα κράτη. Η οικονομική παγκοσμιοποίηση προχωρεί με ταχείς ρυθμούς και έχει διευρύνει ουσιαστικά την πολιτική επιρροή και ευελιξία των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα των πολυεθνικών. Τα ατομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά ανθρώπινα δικαιώματα δισεκατομμυρίων ανθρώπων επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα από την επιχειρηματική δραστηριότητα θετικά και αρνητικά. Τοιουτοτρόπως οι επιχειρήσεις φέρουν μια διευρυμένη ευθύνη για την προάσπισή τους. Οι «νέοι οικονομικοί πόλεμοι» αποκτούν σπουδαιότητα, επειδή τη βάση τους αποτελούν μη κρατικές, βραχυπρόθεσμες αξιώσεις μονοπωλίων της εξουσίας και της οικονομίας από αυτούς που τους διεξάγουν. Ωστόσο χιλιάδες άνθρωποι χάνουν σε τέτοιους πολέμους τη ζωή τους ή γίνονται θύματα άλλων σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ευθύνη των κρατών, ιδιαίτερα των πολυεθνικών επιχειρήσεων που άμεσα σχετίζονται με επενδύσεις σε τέτοιες ζώνες οικονομικού πολέμου και συγκρούσεων, δεν είναι ακόμη επακριβώς καθορισμένη. Υπάρχει

έλλειψη δεσμευτικών μέσων, τα οποία διέπουν τη συγκεκριμένη ευθύνη μιας επιχείρησης που δραστηροποιείται στο πλαίσιο μιας τέτοιας «οικονομίας της βίας».

Στο επίκεντρο αυτού του θέματος βρίσκεται η σπουδαιότητα της τήρησης των σκοπών και των αρχών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των ανθρώπων, κάτι που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με εύκολο τρόπο αλλά απαιτούνται επίπονες και επίμονες προσπάθειες καθώς και ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων με τις οποίες πρέπει να εξοπλίζεται ο πολίτης μέσω της εκπαίδευσης, ώστε να βρίσκεται σε συνεχή εγρήγορση έναντι της παγκοσμιοποίησης, της έλλειψης πόρων και της εν εξελίξει έρευνας και τεχνολογίας με τις διαρκώς αυξανόμενες δυνατότητες.

Αν οφείλουμε να καθορίσουμε τις προοπτικές της παιδείας και της εκπαίδευσης για το μέλλον και μέσω αυτών την ιδιότητα του πολίτη στη σύγχρονη κοινωνία με δεδομένο τις μεγάλες προκλήσεις της εποχής μας, θα πρέπει να θέσουμε το ερώτημα για το αν θα επιτευχθεί μια ισορροπία μεταξύ της ανάπτυξης συνείδησης για ελευθερία και υπευθυνότητα, μεταξύ ατόμου και κοινότητας, μεταξύ προσωπικής ευημερίας και εξάλειψης της φτώχειας, μεταξύ ευημερίας του παρόντος και διατήρησης ενός αξιακού κόσμου.

Το άρθρο έχοντας ως αφετηρία τις έννοιες παγκοσμιοποίηση, παγκόσμια κοινωνία, ιδιότητα του πολίτη, ειρήνη, ισότητα, αξιοπρέπεια και δικαιώματα επιδιώκει να απαντήσει στο ερώτημα τι είδους παιδεία οφείλει να έχει ο πολίτης σε μία σύγχρονη κοινωνία που συνεχώς εξελίσσεται και σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Παγκοσμιοποίηση και παγκόσμια κοινωνία

«Παγκοσμιοποίηση» είναι ένας από τους πιο επιτυχημένους νεολογισμούς των νεότερων χρόνων. Ο όρος επινοήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 για πρώτη φορά στο πλαίσιο της συζήτησης σχετικά με τις νέες στρατηγικές μάρκετινγκ και τη διαχείριση των πολυεθνικών εταιρειών (Levitt, 1983, p. 90-102). Στη συνέχεια εκδηλώνει έντονα την παρουσία της, κυρίως μετά την παγκόσμια πολιτική αλλαγή στις αρχές της δεκαετίας του 1990, σε θέματα που σχετίζονται με την απελευθέρωση των αγορών, το διεθνή ανταγωνισμό

σε πολλά επίπεδα και τη μετακίνηση επενδύσεων από την μία χώρα στην άλλη. Επίσης, επηρέασε και επηρεάζει την εκπαίδευση, τόσο σε εθνικό, όσο και παγκόσμιο επίπεδο.

Μεταξύ των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων που θέτουν σαφώς τον όρο της παγκοσμιοποίησης στο επίκεντρο της κοινωνικής επιστήμης μπορούν να αναφερθούν οι πρωτοποριακές μελέτες των Robertson (1990, 1992), Giddens (1995) και του Featherstone (1990) (Robertson, 1990, p. 69-90· Robertson, 1992· Featherstone, 1990· Giddens, 1995). Ο Robertson αναγνωρίζεται ευρέως ως ο συγγραφέας που εισήγαγε τον όρο στην κοινωνιολογική επιστήμη (Waters, 1995). Ο Beck επισημαίνει με χαρακτηριστικά παραδείγματα την ύπαρξη, εκτός της οικονομικής παγκοσμιοποίησης - που αναφέρεται στη συναλλαγματική ροή, στις θέσεις εργασίας και στην παραγωγή - και μιας επικοινωνιακής, μιας οικολογικής και μιας πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, την οποία και ορίζει ως «κοινό εννοιολογικό πρότυπο»: «Ανατρέπεται μία βασική προϋπόθεση της Πρώτης Νεωτερικότητας, ότι δηλαδή ζούμε και δρούμε εντός κλειστών και χωριστών μεταξύ τους χώρων αποτελούμενων από εθνικά κράτη και τις κοινωνίες που αντιστοιχούν σε αυτά. Παγκοσμιοποίηση σημαίνει άρση των ορίων στην καθημερινή δράση, μια άρση η οποία βιώνεται στις διαφορετικές διαστάσεις της οικονομίας, της ενημέρωσης, της οικολογίας, της τεχνολογίας, των διαπολιτισμικών συγκρούσεων και της κοινωνίας των πολιτών» (Beck, 1997, p. 44).

Η χρήση του όρου «παγκόσμια κοινωνία» εμφανίζεται για πρώτη φορά στη δεκαετία του 1950 σε πολυάριθμα κείμενα στο πεδίο διεθνών οργανώσεων, όπως της UNESCO (Hausmann, 1983) και του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών (Bopp, 1971· Rüppel, 1992). Από τη σκοπιά των Κοινωνικών Επιστημών χρησιμεύει απροσδιόριστα, ωστόσο, μόνο ως σημείο για την - υποτιθέμενη ή κατασκευασμένη - ενότητα της ανθρωπότητας και θεωρείται η μεταφορά του «ένας κόσμος». Σε αυτό βοήθησε ο Wendell L. Willkie με το μεγάλης απήχησης περιγραφικό του έργο σχετικά με ένα ταξίδι το 1943 και με τον τίτλο «ένας κόσμος». Το έργο αυτό έτυχε, στη θεωρία και την πρακτική της διεθνούς πολιτικής, όπως και στην παιδαγωγική τις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, σημαντικής απήχησης (Seitz, 1992, p. 18-27). Κατά την παράδοση μιας κοσμοπολιτικά προσανατολισμένης φιλοσοφίας, ανεπτυγμένης από τη Στοά στην Αναγέννηση του Ουμανισμού μέχρι την ιστορία της

φιλοσοφίας του Διαφωτισμού αναπτύχθηκε η ιδέα για την ενότητα της ανθρωπότητας και την ειρηνική συνύπαρξη των ανθρώπων στο πλαίσιο ενός κοσμοπολίτικου συντάγματος σε πολλές παραλλαγές, χωρίς να γίνει κάποια αναφορά στην έννοια της «παγκόσμιας κοινωνίας» (Beck, 1997, p. 174). Ακόμα και στις κοσμοπολιτικά εμπνεόμενες πολιτικές προσπάθειες για την Κοινωνία των Εθνών στη Γενεύη προτιμήθηκαν (Gollwitzer, 1982, p. 441), αν μιλάμε για οικουμενική συνάφεια όλων των πολιτών της γης, οι όροι «παγκόσμια κοινωνία» ή «διεθνής κοινωνία».

Για τον Beck η παγκοσμιότητα (Globalität) έχει ήδη καθιερωθεί και σημαίνει: «Ζούμε προ πολλού σε μια παγκόσμια κοινωνία», η οποία χαρακτηρίζεται ακριβώς από μη κοινωνική ένταξη. Ο Beck κάνει λόγο για «παγκόσμια κοινωνία» με μία διπλή και απολύτως διαφορετική σημασία: αφενός υπάρχει παγκόσμια κοινωνία ως άθροισμα εθνικών κρατών και εθνικών κοινωνιών, αφετέρου έχουν αναπτυχθεί πέρα από αυτή επίσης «παγκόσμιες κοινωνίες» (στον Πληθυντικό!) «διεθνικών πρωταγωνιστών και χώρων» (Beck, 1997, p. 181). Στην τελευταία αυτή έννοια, ο Beck αντιλαμβάνεται ως παγκόσμια κοινωνία «το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων [...] που δεν έχουν ενταχθεί στην εθνική πολιτική ή προσδιορίζονται (μπορούν να προσδιοριστούν) μέσω αυτής (ό. π., p. 28). Παγκόσμια κοινωνία σημαίνει μη-εδαφικά προσδιοριζόμενη, μη ολοκληρωμένη, μη αποκλειστική κοινωνία, της οποίας η ενότητα δεν εμφανίζεται πλέον. Η παγκόσμια κοινωνία σύμφωνα με τον Beck λειτουργεί περισσότερο ως σύμβολο, ως θεωρητική έννοια για εκείνη την «ανεξερεύνητη ήπειρο που βρίσκεται στη διεθνή γη, δεν ανήκει σε κανένα, στο χώρο ανάμεσα στα εθνικά κράτη και τις εθνικές κοινωνίες» (ό. π., p.182). Η ενότητα κράτους, κοινωνίας και ατόμου, βασική προϋπόθεση της Πρώτης Νεωτερικότητας, παύει να ισχύει. Παγκόσμια κοινωνία δεν σημαίνει «κοινωνία του παγκόσμιου κράτους ή της παγκόσμιας οικονομίας, αλλά μία μη κρατική κοινωνία, δηλαδή μία αθροιστική κατάσταση της κοινωνίας, της οποίας χάνουν τη δεσμευτικότητά τους οι εγγυήσεις για τη μη παράβαση των εδαφικών ορίων, αλλά και οι κανόνες της πολιτικής που νομιμοποιείται στο πλαίσιο της κοινής γνώμης» (ό. π., p. 174).

Παγκοσμιοποίηση και κοινωνικός αποκλεισμός

Σαφές χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης μέχρι σήμερα αποτελεί το γεγονός ότι η δημιουργία μιας παγκόσμιας αγοράς κάθε άλλο παρά συνοδεύεται και από τη δημιουργία μιας παγκόσμιας κοινωνίας. Είναι αναμφίβολο ότι η παγκοσμιοποιημένη οικονομία και οι παράμετροι που την προσδιορίζουν όχι μόνο ενισχύουν αλλά επίσης θεσμοποιούν και διαρκώς μεγιστοποιούν τις τάσεις για πόλωση και διαίρεση του κόσμου σε «κερδισμένους/-ες» και «χαμένους/-ες» (Lohrenscheit, 2004, p. 29). Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας οδηγεί αφενός στη διαμόρφωση ορισμένων λιγιστών «νησίδων ευημερίας» (περιοχές της Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής, της Ασίας και του Ειρηνικού), οι οποίες εξαναγκάζουν τις υπόλοιπες χώρες να ενταχθούν σε ένα ασύμμετρο, ιεραρχικό σύστημα ανταγωνισμού σε σχέση με το κεφάλαιο, την τεχνολογία και τους ανθρώπινους πόρους. Αφετέρου διαπιστώνεται μια τάση για πολιτισμική ομογενοποίηση, η οποία προκαλείται μέσω της επικράτησης των εξαγόμενων από τα πλούσια κράτη πολιτιστικών και καταναλωτικών αγαθών και η οποία ευνοεί την προαναφερθείσα πόλωση εντός των κοινωνιών και των κοινοτήτων (Nike, Mc Donald's κ.λπ.) ενισχύοντας κατά συνέπεια ακόμα περισσότερο τις ανισότητες σε τοπικό και οικουμενικό επίπεδο τόσο εντός των μεμονωμένων εθνικών κρατών όσο και μεταξύ αυτών (Porteus, 2000).

Ο Chomsky (2000) περιγράφει το καθοριστικής σημασίας παράδειγμα της οικονομικής παγκοσμιοποίησης ως έναν «καπιταλισμό δίχως ανθρώπινο πρόσωπο», όπου «μέθοδοι αδίστακτων αρπακτικών» χαρακτηρίζουν την παρακμή του ανενδοίαστου καπιταλιστικού μας κόσμου, μέθοδοι για τη διαχείριση και τον έλεγχο των οποίων δεν έχει ακόμα συσταθεί κάποια αρμόδια αρχή. Η περιγραφή αυτή αληθεύει σε μεγάλο βαθμό όσον αφορά την κατάσταση στην Αφρική. Οι ακραίες ανισότητες εκεί γειτνιάζουν μεταξύ τους και προπάντων στις «πυκνοκατοικημένες περιοχές των πόλεων» η απόσταση που χωρίζει τις πλευρές του κοινωνικού χάσματος δεν είναι μεγαλύτερη από ένα «σύντομο περίπατο» (Chomsky, 2000).

Ο Castells, στον οποίο στη Νότια Αφρική γίνονται συχνές αναφορές (Muller/Cloete/Badat, 2001), καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η κυρίαρχη πολιτική της

οικονομικής παγκοσμιοποίησης εισάγει σχεδόν παντού ανά την υφήλιο την εξής θεμελιώδη αντίφαση: Στη δεκαετία του 1990 τα εθνικά κράτη «μετασχηματίστηκαν από κυρίαρχα σε στρατηγικούς παράγοντες, που χειρίζονται τα συμφέροντά τους και τα συμφέροντα που υποτίθενται ότι εκπροσωπούν σε ένα παγκόσμιο σύστημα αλληλεπίδρασης ». Για να ενθαρρύνουν την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών τους, «πρέπει να συμμαχήσουν στενά με τα παγκόσμια οικονομικά συμφέροντα και να τηρήσουν τους παγκόσμιους κανόνες για ευνοϊκή εισροή του κεφαλαίου, ενώ οι κοινωνίες τους καλούνται να περιμένουν υπομονετικά τα μικρά οφέλη της εταιρικής επινοητικότητας». Κατά συνέπεια, τα περισσότερα κράτη τονίζουν τον κοινοτισμό, γίνονται λιγότερο αποτελεσματικά «ως συν-παράγοντες ενός παγκόσμιου συστήματος κοινής εξουσίας. Όσο περισσότερο θριαμβεύουν στην παγκόσμια σκηνή, σε στενή συνεργασία με τους φορείς της παγκοσμιοποίησης, τόσο λιγότερο εκπροσωπούν τις εθνικές τους περιφέρειες» (Castells, 1997 στο WOSA, 2001, p. 6).

Όπως και ο Castells, ο Porteus θεωρεί επίσης αναμφισβήτητο το δομικό συστημικό συσχετισμό της απεριόριστης παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου και της απεριόριστης αύξησης της ανισότητας των ευκαιριών, του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανθρώπινης οδύνης. Παρευρισκόμαστε στη δημιουργία ενός «τέταρτου κόσμου», κύριο χαρακτηριστικό του οποίου αποτελεί ο κοινωνικός αποκλεισμός. Αποτελείται από ανθρώπους και περιοχές που έχουν καταστεί «άνευ αξίας για τα κυρίαρχα συμφέροντα». Κάποιοι έχουν καταστεί «άνευ αξίας», επειδή δεν έχουν τίποτα να προσφέρουν τόσο ως παραγωγοί όσο και ως καταναλωτές· άλλοι ως αμόρφωτοι και λειτουργικά αναλφάβητοι· άλλοι ως φυσικά ή ψυχικά αδύνατοι ή ασθενείς· άλλοι, επειδή αδυνατώντας να πληρώσουν το ενοίκιό τους, βρέθηκαν άστεγοι στο δρόμο· άλλοι, επειδή αδυνατώντας να αντιμετωπίσουν τη ζωή, κατέφυγαν στο αλκοόλ και στα ναρκωτικά· άλλοι επειδή πούλησαν τα σώματα και τις ψυχές τους για να επιβιώσουν, εκπορνεύτηκαν και πρόσφεραν τους εαυτούς τους για την ικανοποίηση κάθε νοητής επιθυμίας· άλλοι, επειδή ενεπλάκησαν στην παρα-οικονομία, συνελήφθησαν να εγκληματούν και ανήκουν τώρα στο «παγκοσμίως διογκούμενο σύστημα» των σωφρονιστικών ιδρυμάτων -και στρατοπέδων. Και όλα αυτά «ενώ παγκοσμίως άνθρωποι `με αξία` συνασπίζονται, την ίδια στιγμή που άνθρωποι και περιοχές άνευ αξίας

παραδίδονται στον κατακερματισμό και που άνθρωποι όλων των περιοχών και πολιτισμών καθίστανται αντικείμενα αποκλεισμού» (Castells, 1998, p. 8· Porteus, 2000, p. 36).

Η κάθετη πόλωση μεταξύ ζωής «με και άνευ αξίας» στο πρόσφατο παρελθόν καθίσταται πρόδηλη μέσω των διαρκώς πιο επονεϊδιστων ονομάτων με τα οποία περιγράφονται όσοι άνθρωποι έχουν καταστεί «άχρηστοι» για τις καπιταλιστικές διαδικασίες αξιοποίησης («redundant population» / «πλεονάζων πληθυσμός» κ.λπ.) (Lohrenscheit, 2004, p. 32). Οι άνθρωποι που περιγράφονται έτσι δεν είναι αποδεκτοί από την παγκόσμια αγορά. Η ελευθερία και η ισότητα αποτελούν υλικούς στόχους για αυτούς: «Η ελευθερία, ως απελευθέρωση από την πείνα και την ανάγκη, και η ισότητα ως ίσες δυνατότητες πρόσβασης στις προσφορές της παγκοσμίου αγοράς» (Agnoli, 2000, p. 7).

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες οι επερχόμενοι καιροί θα είναι δυσκολότεροι από ποτέ όσον αφορά την πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εισαγωγή αποτελεσματικών μέτρων για την ικανοποίηση βασικών κοινωνικών και οικονομικών αναγκών.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα στην παγκόσμια κοινωνία

Μετά τη 10η Δεκεμβρίου 1948, όταν η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί συστατικό στοιχείο της διεθνούς έννομης τάξης. Υπολογίζεται ότι πάνω από 250 διεθνή κείμενα που υπεγράφησαν έκτοτε έχουν ως αντικείμενο τα ανθρώπινα δικαιώματα (ατομικά ή συλλογικά, πολιτικά, πολιτισμικά, κοινωνικά και οικονομικά). Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με το στόχο για δίκαιη και αειφόρο ανάπτυξη και για μια αξιοπρεπή ζωή, ειδικά στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Τόσο τα ατομικά και πολιτικά όσο και τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά ανθρώπινα δικαιώματα αιτιολογούν αξιώσεις όλων των ανθρώπων για μια αυτο-προσδιοριζόμενη ζωή, απαλλαγμένη από την καταπίεση, τη βία, την ταπείνωση, την εκμετάλλευση και την κοινωνική εξαθλίωση και παράλληλα θέτουν στα κράτη και στη διεθνή κοινότητα την

υποχρέωση να σέβονται να προστατεύουν και να εγγυώνται το σύνολο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Για την υλοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πρέπει να τηρείται μια συνεπής πολιτική για τα ανθρώπινα δικαιώματα τόσο στην εξωτερική όσο και στην εσωτερική πολιτική κάθε κράτους. Υπάρχουν κράτη τα οποία αναγνωρίζουν μεν τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά στην εφαρμογή τους παρουσιάζουν χαλαρότητα. Υπάρχουν κι άλλα κράτη τα οποία επίσης αναγνωρίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά αυτά θέτουν άλλους σκοπούς και στόχους, παραδείγματος χάριν, υπαναχωρούν απέναντι στο δικαίωμα της ελευθερίας από τα βασανιστήρια, της ασφάλειας ή της ακεραιότητας του εθνικού εδάφους. Μια τρίτη κατηγορία είναι εκείνη των κρατών που δεν αποδέχονται τα ανθρώπινα δικαιώματα με την κλασική ευρωπαϊκή έννοια, αλλά ασπάζονται τα δικά τους που προκύπτουν από τη δική τους κουλτούρα. Μία τέταρτη κατηγορία αποτελούν τα κράτη που αναγνωρίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα ως δικαίωμα των ανθρώπων μόνο υπό όρους ή καθόλου. Αλλά και εκείνα τα κράτη που έχουν αποδεχθεί κατά κανόνα τα ανθρώπινα δικαιώματα και καταβάλλουν προσπάθειες για την κατοχύρωσή τους δεν είναι πάντα πρόθυμα να αναγνωρίσουν ό,τι αποδίδεται σε αυτά από άλλα κράτη ή διεθνή όργανα, όπως ποια είναι τα «ορθά» ανθρώπινα δικαιώματα, πώς αυτά θα μπορούσαν να κατοχυρωθούν, και είναι συχνά απρόθυμα να υποβληθούν στους διεθνείς ελέγχους (Steiger, 1999, p. 41). Επιπλέον, ενώ γίνονται αποδεκτά τα ίδια κείμενα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν διασφαλίζεται με κανένα τρόπο ανάλογη εφαρμογή τους. Ο U. Beck διατυπώνει την άποψη ότι η αποδοχή του πολιτισμικού σχετικισμού θα σήμαινε άρνηση της οικουμενικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Beck, 1998, p. 263).

Διεθνείς συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα, θεμελιώδεις εγγυήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Συνταγμάτων των περισσότερων κρατών αξιώνουν τον πλήρη σεβασμό των ανθρωπίνων και των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο καταπολέμησης της τρομοκρατίας απειλούνται οι ανθρωποδικαιικές εγγυήσεις τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Οι παρεμβάσεις στις ατομικές ελευθερίες λόγω καταπολέμησης της τρομοκρατίας μετά τα γεγονότα του 2001, η συζήτηση για τα βασανιστήρια και η διάβρωση της προστασίας των προσφύγων στο όνομα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας

αποτελούν παραδείγματα με ανησυχητική εξέλιξη. Το δικαίωμα ασύλου αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Διωκόμενοι άνθρωποι πρέπει να προστατεύονται σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης. Η προστασία από την απέλαση, ο σεβασμός της οικογενειακής ζωής και η προστασία κατά της παράνομης κράτησης πρέπει να τηρούνται. Η προστασία έναντι των διακρίσεων και η καταπολέμηση του ρατσισμού αποτελεί άλλη μια πρόκληση για την υλοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η έννοια της οικουμενικότητας είναι κεντρικής σπουδαιότητας για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ιδιαίτερα για τα δικαιώματα της γυναίκας. Ο μακράιωνος αγώνας των γυναικών για ισότητα οδήγησε πολλές χώρες του κόσμου στη νομική εξίσωση των φύλων. Ωστόσο σε πολλούς τομείς της κοινωνικής, πολιτιστικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής δεν έχει επέλθει πλήρης ισότητα και διαπιστώνονται συνεχώς διακρίσεις έναντι των γυναικών. Το μεγαλύτερο μέρος παγκοσμίως της εκτελούμενης εργασίας γίνεται από γυναίκες, ενώ το δικαίωμα ιδιοκτησίας στη γη και περιουσιακά στοιχεία βρίσκονται στα χέρια των ανδρών. Εκτός από τα παιδιά, υποφέρουν από τη φτώχεια, την πείνα και τις ασθένειες ηλικιωμένοι, συμπεριλαμβανομένων πολλών γυναικών όλων των ηλικιών. Η περιφρόνηση για τα επιτεύγματα των γυναικών στον αναπαραγωγικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό τομέα έχει βαθιά κοινωνικο-διαρθρωτικά αίτια, τα οποία στηρίζονται στην υποτίμηση της ιδιωτικής σφαίρας και της γυναίκας και κάνουν την εμφάνισή τους σε διάφορες μορφές σε όλες σχεδόν τις χώρες του πλανήτη.

Η κοινότητα των κρατών και η διεθνής «αναπτυξιακή κοινότητα» (Seitz, 2002, p. 233) εντούτοις είναι υποχρεωμένη, σύμφωνα με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, να παρέχει βοήθεια και συγχρόνως να λαμβάνει προληπτικά μέτρα για την παρεμπόδιση των μελλοντικών εκείνων καταστροφών που αποδίδονται στην πείνα - διαφορετικά η παγκόσμια κοινωνία θα αδυνατεί να φανεί αντάξια της προσδοκώμενης παροχής βοήθειας. Η ασκούμενη κοινωνική δικαιοσύνη εκ μέρους της κοινότητας των κρατών οφείλει να εστιάζει στην καταπολέμηση άνισων δομών στην κοινωνία που ενισχύουν τη συνέχεια της διάκρισης και να ενημερώνει για τις αδικίες που γίνονται στην κοινωνία συζητώντας ανοιχτά τις επιπτώσεις που προκύπτουν, καθώς και τι θα

μπορούσαμε να κάνουμε προκειμένου να μειώσουμε στο ελάχιστο δυνατό τα ποσοστά αδικίας. Επομένως, η κοινωνική δικαιοσύνη πρέπει να θεωρείται μια ενεργητική διαδικασία και όχι μόνο νομική ή θεωρητική. Με αυτόν τον τρόπο προωθείται μια διαφορετικού τύπου αλληλεπίδραση ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες ανθρώπων βασιζόμενη στα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν εξαρτάται μόνο από τις κυβερνήσεις και τα θεσμικά όργανα αλλά και από το κάθε άτομο. Καμία/Κανείς δεν είναι μικρή/μικρός, αδύναμη/αδύναμος· όλοι μπορούν να θέσουν ως προτεραιότητα τα ανθρώπινα δικαιώματα στην καθημερινή τους ζωή.

Ανθρώπινα δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη

Οι περισσότεροι άνθρωποι στον κόσμο είναι πολίτες ενός εθνικού κράτους. Κατόπιν τούτου ανακύπτουν γι' αυτούς ορισμένα προνόμια ή δικαιώματα, καθώς και ορισμένες υποχρεώσεις, τις οποίες το κράτος προσδοκά και απαιτεί από τους ανθρώπους εντός του πεδίου ισχύος του δικαίου του. Με αυτό τον τρόπο εκπληρώνουν οι πολίτες ορισμένες υποχρεώσεις απέναντι στο κράτος τους και μπορούν με τη σειρά τους να αναμένουν την προστασία των θεμελιωδών συμφερόντων τους.

Δύο σημαντικά θέματα καθιστούν αυτή την απλή εξίσωση πολύπλοκη:

1. Ποια δικαιώματα πρέπει να εγγυώνται τα κράτη στους πολίτες τους και με ποιους όρους;
2. Τι συμβαίνει στους ανθρώπους που για κάποιο λόγο δεν έχουν καμία προστασία από τη χώρα στην οποία ζουν;

Για να δοθεί απάντηση στο πρώτο ερώτημα, θεωρείται απαραίτητη μια σαφέστερη κατανόηση του όρου «πολίτης». Για να απαντηθεί το δεύτερο ερώτημα, πρέπει κανείς να γνωρίζει γιατί μερικοί άνθρωποι δεν κατέχουν την ιδιότητα του πολίτη της χώρας στην οποία ζουν π.χ. οι πρόσφυγες ή οι μετανάστες που δεν έχουν αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα, τι συνεπάγεται αυτό και τι μπορεί ακόμα να γίνει για την προστασία τους.

Η συζήτηση για την ιδέα της ιδιότητας του πολίτη συνεχίζεται και δεν υπάρχει ακόμη και σήμερα πραγματική συναίνεση για το τι σημαίνει ακριβώς. Η έννοια της δικαιοσύνης

ιδιότητας του πολίτη φαίνεται σχετικά απλή: αυτή συνδέεται συνήθως με ένα εθνικό κράτος και ορίζεται σύμφωνα με τη νομοθεσία του κράτους αυτού.

Η παρουσίαση ορισμένων σημαντικών εξελίξεων της έννοιας «ιδιότητα του πολίτη» καθιστά ορατές τις διαφορετικές προσεγγίσεις που ακόμη και σήμερα είναι υπό συζήτηση:

- Η ιδιότητα του πολίτη ανάγεται στην αρχαία Ελλάδα, όταν στους «πολίτες» χορηγείτο εκ του νόμου το δικαίωμα συναπόφασης. Βέβαια δεν ήταν όλοι πολίτες: οι δούλοι και οι γυναίκες ήταν μόνο υποτελείς. Για τους άνδρες με το προνομιακό καθεστώς του πολίτη η ιδέα της «πολιτικής αρετής» ήταν πολύ σημαντική: να είναι ένας «καλός» πολίτης. Έτσι, η έμφαση δόθηκε κυρίως στις υποχρεώσεις που έπρεπε να εκπληρώνει κάποιος ως πολίτης.
- Η σύνδεση της ιδιότητας του πολίτη με την εθνική του ταυτότητα προέκυψε από το γεγονός ότι το νομικό καθεστώς του «πολίτη» ήταν συνδεδεμένο με ένα εθνικό κράτος και η σχέση της ιδιότητας του πολίτη με τον εθνικισμό και τον πατριωτισμό. Ενώ η έννοια πατριωτισμός μπορεί να εκληφθεί ως μια στάση που δημιουργείται από μια βαθιά σύνδεση με τη «δική μου» χώρα ή με μία δεύτερη χώρα επιλογής και έχει ως κίνητρο την κοινή καταγωγή, την εθνοτική, πολιτική ή/και πολιτισμική ιδιότητα μέλους, ως εθνικισμός χαρακτηρίζεται μια πολιτική ιδεολογία που θέτει στο επίκεντρο την ανωτερότητα του «δικού μας» έθνους έναντι των άλλων εθνών. Ο Johannes Rau, πρώην Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Γερμανίας, διατύπωσε την ουσιώδη διαφορά: «Πατριώτης είναι κάποιος που αγαπάει την πατρίδα του. Εθνικιστής είναι κάποιος που περιφρονεί τις πατρίδες των άλλων» (Kompas, 2005, p. 378).
- Η φιλελεύθερη αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη που αναπτύχθηκε το 19^ο αιώνα εξήρε τη σημασία των δικαιωμάτων για *όλους τους πολίτες*. Με τη σταδιακή επέκταση των δικαιωμάτων ψήφου εφαρμόστηκαν οι αρχές της δικαιοσύνης και αναγνωρίστηκαν πολιτικά δικαιώματα για ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού.
- Στον 20^ο αιώνα προχώρησαν οι υποστηρικτές της «κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη» ακόμη περισσότερο και αναγνώρισαν ότι τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα αποτελούν μόνο ένα μέρος αυτού που μπορούν να αναμένουν νομίμως οι πολίτες από το κράτος. Η άνοδος του κράτους ευημερίας του τελευταίου αιώνα κατηύθυνε σε μεγάλο βαθμό τη σκέψη και τις προσπάθειες πολλών θεωρητικών, οι οποίοι επιχειρηματολόγησαν ότι τα

δικαιώματα του πολίτη θα πρέπει να επεκτείνονται, επίσης, στην προσωπική ζωή και στις συνθήκες εργασίας, και όχι μόνο στη συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα.

- Η έννοια της «πολλαπλής ιδιότητας του πολίτη» επικρατεί εδώ και αρκετό καιρό. Σύμφωνα με την έννοια αυτή παρέχεται το δικαίωμα στους ανθρώπους να είναι πολίτες περισσοτέρων του ενός κρατών ή διακρατικών οντοτήτων. Έτσι, για παράδειγμα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση όλο και περισσότεροι πολίτες των κρατών-μελών έχουν δικαιώματα και υποχρεώσεις έναντι της Ένωσης στο σύνολό της και όχι μόνο απέναντι στο εθνικό τους κράτος (βλ. ό.π.).
- Μια τελική πτυχή στην έννοια της ιδιότητας του πολίτη και της αυξανόμενης σημασίας της περιλαμβάνει την ιδέα της παιδείας. Η ιδιότητα του πολίτη, με τη συμβατική έννοια του όρου, σημαίνει την κτήση των δικαιωμάτων και την εκπλήρωση των υποχρεώσεων· τότε οι άνθρωποι δε γεννιούνται πολίτες αλλά γίνονται. Αφοσίωση και υπευθυνότητα είναι μερικές αρετές, υπό την έννοια αυτή, που πρέπει να μαθαίνονται και να καλλιεργούνται, και θα πρέπει να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της εκπαίδευσης (βλ. ό.π.).
- Το Συμβούλιο της Ευρώπης ανακήρυξε το έτος 2005 ως «Ευρωπαϊκό Έτος της Πολιτικής Παιδείας». Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζεται ένας διευρυμένος ορισμός της ιδιότητας του πολίτη, ο οποίος ανταποκρίνεται στις τρέχουσες προκλήσεις. Ως «πολίτης» ορίζεται *το άτομο που ζει και συμμετέχει σε μια κοινωνία*. Με τη μείωση της σημασίας του εθνικού κράτους όφειλε να αναπτυχθεί μια ευρύτερη προοπτική που να ορίζει την έννοια της κοινότητας, να περικλείει το τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και διεθνές πλαίσιο ζωής των ανθρώπων και να περιλαμβάνει ένα εν δυνάμει νέο μοντέλο συνύπαρξής τους. Οι έννοιες «πολίτης» και «ιδιότητα του πολίτη» αναφέρονται κατά συνέπεια σε δικαιώματα και υποχρεώσεις αλλά και σε αξίες, όπως ισότητα, ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ελευθερία και κοινωνική δικαιοσύνη. Να είσαι πολίτης σημαίνει, στην παρούσα αντίληψη, πολύ περισσότερα από μια τυπική συμμετοχή στις εκλογές· σημαίνει την πλήρη συμμετοχή στην κοινωνία (βλ. Council of Europe, 2005). Η διευρυμένη αυτή έννοια της ιδιότητας του πολίτη συνεπάγεται μια μετατόπιση της έμφασης από μια κλασσική φιλελεύθερη έννοια

των δικαιωμάτων, της ψήφου και των υποχρεώσεων σε μια έννοια της συμμετοχής και της ταυτότητας.

Είναι σαφές ότι τα δικαιώματα όπως και οι υποχρεώσεις για την έννοια της ιδιότητας του πολίτη εξαρχής ήταν πολύ σημαντικά: οι πολίτες έχουν κατά προσδοκία ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα και πρέπει να εκπληρώνουν ορισμένες υποχρεώσεις. Είναι αυτές οι «υποχρεώσεις» που οι άνθρωποι έχουν στο νου τους όταν κάνουν λόγο για το πώς μπορεί να είναι ο πολίτης ή πώς πρέπει να συμπεριφέρεται.

Όποιος/όποια αισθάνεται μια τέτοια αξίωση ως διευθυντική ή ως σημαντικό περιορισμό της έμφυτης ελευθερίας και αξιοπρέπειας του ατόμου θα πρέπει να αναλογιστεί ότι οι περιορισμοί αυτοί απορρέουν άμεσα από τη θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι υποχρεώσεις των πολιτών είναι απλά η επιθυμία για την οικοδόμηση κοινωνιών στις οποίες τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των πολιτών γίνονται σεβαστά. Έτσι μπορούμε να κάνουμε λόγο για έναν πολίτη με δημοκρατική συνείδηση, με ενεργό συμμετοχή στο πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, νομικό και πολιτισμικό επίπεδο της κοινωνίας και που επιδρά στην κοινωνία μέσω της δικής του συμπεριφοράς και σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Αν και δεν υπάρχει ένας ενιαίος ορισμός της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα (Müller, 2001 · Flowers, 2004), διαπιστώνεται ωστόσο μια ευρεία παραδοχή της σπουδαιότητάς της διεθνώς. Απεικονίζεται στην *Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (1948), άρθρο 26, στη *Διεθνή Σύμβαση για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα* (1996), άρθρο 13, στη *Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού* (1989), άρθρο 29, στη *Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών φυλετικής διάκρισης* (1965), άρθρο 7, στη *Διακήρυξη του Συνεδρίου της Βιέννης* (1978) και στα διεθνή προγράμματα δράσης των Ηνωμένων Εθνών (δεκαετία της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα, σχέδιο δράσης για τη δεκαετία). Σκοπός της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι να οικοδομηθεί ένας *πολιτισμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων* με τη μετάδοση των γνώσεων και την ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων, καθώς επίσης κανόνων και

στάσεων. Αυτός ο πολιτισμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων οφείλει να αναπτύξει ένα μεγαλύτερο σεβασμό για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Αυτό συνίσταται στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρωπίνης προσωπικότητας και ανάπτυξη της αίσθησης για την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, την προώθηση της κατανόησης, ανεκτικότητας, ισότητας των φύλων και της φιλίας μεταξύ όλων των εθνών, εθνοτικών και πολιτισμικών ομάδων, θρησκειών και γλωσσών, τη δυνατότητα να συμμετέχουν όλοι αποτελεσματικά σε μια ελεύθερη κοινωνία και την προώθηση της δραστηριότητας των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης (Γεν. Συνέλευση του Ο.Η.Ε, 1996). Επίσης δίδεται ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι μέσω της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν επιδιώκεται μόνο η απλή μετάδοση γνώσεων αλλά κυρίως η αλλαγή στάσεων (Alefsen, 2004, p. 72). Αυτός ο αρκετά εκτενής ορισμός επικαλύπτεται σε πολλά σημεία και με άλλες έννοιες. Συγκεκριμένα η παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι μια έννοια που προήλθε από την κοινωνική και πολιτική αγωγή, την αντιρατσιστική εκπαίδευση, την εκπαίδευση για την ειρήνη, τη δημοκρατία και την ανεκτικότητα (Mihrt, 2005). Όλες αυτές οι μορφές εκπαίδευσης - ανάλογα με την κοινωνικοπολιτική κατάσταση - επιδιώκουν μια ειρηνικότερη, δικαιότερη και δημοκρατικότερη κοινωνία (βλ. ό.π.). Αυτές οι εκπαιδευτικές μορφές είναι το αποτέλεσμα των προσπαθειών - για πολλές δεκαετίες - παιδαγωγών, πανεπιστημιακών δασκάλων, πολιτικών, μη κυβερνητικών οργανώσεων και αντιπροσώπων διεθνών οργανισμών, και αποσκοπούν με τη βοήθεια εκπαιδευτικών εκστρατειών μετά από πολέμους, συγκρούσεις ή πτώσεις δικτατοριών να οικοδομήσουν σταθερές και προπάντων δημοκρατικές κοινωνίες. Αυτές οι προσπάθειες ήταν επιτυχείς στην αρχή τους (βλ. ό.π.), ωστόσο δεν οδήγησαν απαραίτητως σε μια ισχυρότερη συνείδηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η αφετηρία αυτής της εκπαιδευτικής πολιτικής βρίσκεται στην Ευρώπη και έχει τις ρίζες της ιδιαίτερα στην κοινωνική και πολιτική αγωγή και την εκπαίδευση για τη δημοκρατία μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η πολιτική συνεχίστηκε μετά το τέλος των στρατιωτικών δικτατοριών στην Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα στη δεκαετία του 1970 και προωθείται σήμερα αρκετά στα ανατολικο-ευρωπαϊκά κράτη για την οικοδόμηση της κοινωνίας των πολιτών από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις ΜΚΟ (βλ. ό.π.). Εντούτοις η

κοινωνική και πολιτική αγωγή δεν οδήγησε πραγματικά στην απελευθέρωση των κοινωνιών από τα βασανιστήρια, τη θανατική ποινή, την εξάλειψη της διάκρισης και του ρατσισμού. Παρατηρούνται μέχρι σήμερα παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις δημοκρατικές χώρες, τις οποίες, παρά την κοινωνική και πολιτική αγωγή, δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν. Η κοινωνική και πολιτική αγωγή αποσκοπεί στη μετάδοση μιας δημοκρατικής αντίληψης στο πλαίσιο του Συντάγματος, και των θεμελιωδών νόμων, στην τήρηση των νόμων και στην εδραίωση πίστης στους πολιτικούς θεσμούς. Η συνταγματική θεωρία είναι εντούτοις, σε κάθε περίπτωση, ένα μόνο συστατικό στοιχείο της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν επιδιώκει μόνο να γνωρίζουν οι πολίτες μιας χώρας το πολίτευμα και τους νόμους, οι οποίοι θεωρητικά μπορούν να αλλάζουν με κάθε αλλαγή της κυβέρνησης, να τίθενται εκτός ισχύος ή να αγνοούνται. Αποσκοπεί πολύ περισσότερο τόσο στο να καλλιεργεί την ηθική έννοια των ανθρωπίνων νομικών εγγυήσεων ελευθερίας στη συνείδηση του ανθρώπου και να διατηρεί άσβεστο το ενδιαφέρον για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (Bielefeldt, 2004, p. 26) όσο και στο να συνειδητοποιήσουν οι άνθρωποι την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948.

Η παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα περιέχει τόσο κοινωνικά, οικονομικά όσο και πολιτικά και ατομικά ανθρώπινα δικαιώματα και απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως επαγγέλματος, ηλικίας, καταγωγής, υπηκοότητας ή εθνότητας. Αυτή η αποστολή ανατίθεται όχι μόνο στο σχολείο αλλά σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης και τελικώς αναφέρεται στο συνολικό πεδίο του «κοινωνικού και πολιτικού πολιτισμού» (ό.π.). Επιδιώκει να εκπαιδεύσει και να επιμορφώσει πολιτικούς, δικηγόρους, γιατρούς, μαθητές, εκπαιδευτικούς, κοινωνικούς λειτουργούς, μέλη μειονοτικών ομάδων και μετανάστες. Η παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι διά βίου μάθηση. Δεν αποκλείει καμιά ομάδα και πρέπει, επομένως, ο εκπαιδευτικός προγραμματισμός να διαμορφώνεται ανάλογα. Οφείλουν όλοι, γυναίκες, άνδρες, παιδιά και έφηβοι, να γνωρίζουν και να κατανοούν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους και να αντιλαμβάνονται τη σπουδαιότητά τους για την εκπλήρωση των επιδιώξεών τους. Η κατανόηση των αρχών και των διαδικασιών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθιστά τους ανθρώπους ικανούς να συμμετέχουν στις

αποφάσεις που καθορίζουν τη ζωή τους. Η παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα συμβάλλει στην επίλυση των συγκρούσεων και τη διασφάλιση της ειρήνης, η οποία καθοδηγείται μέσα από τα ανθρώπινα δικαιώματα, και είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στρατηγική για την ατομική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη (βλ. ό.π.).

Η παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει - ανάλογα με τις επικρατούσες πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες σε κάθε χώρα - να προσαρμόζεται στις ανάγκες των ανθρώπων, να αντιλαμβάνεται και να επικεντρώνεται στα προβλήματα κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε αυτή την ενατένιση πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, να διδάσκεται και να γίνεται αντιληπτή η ολιστική αρχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Mihr, 2005). Δεν μπορεί, παραδείγματος χάριν, ένα μέλος μιας μειονοτικής ομάδας ή μιας κοινότητας να γνωρίζει μόνο τα «δικά του» μειονοτικά δικαιώματα και να αξιώνει αυτά για τον ίδιο χωρίς να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα των άλλων ομάδων σε μια κοινωνία, ανεξαρτήτως αν πρόκειται για κοινωνικά ή πολιτικά δικαιώματα.

Η ολιστική αρχή της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα συνίσταται στα εξής: γνώση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, συναίσθηση, αντίληψη της αδικίας και των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διαμόρφωση κοινής συνείδησης για τα ανθρώπινα δικαιώματα (Müller, 2002), η οποία καθιστά τον άνθρωπο ικανό να συμμετέχει ενεργά στον αγώνα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και να αναπτύσσει μια ανθρωποδικαιική *πληρότητα*. Ανθρωποδικαιική πληρότητα σημαίνει ότι οι πολίτες πρέπει, σύμφωνα με τη δική τους κρίση και δράση, να αποκτήσουν συναίσθηση της σημασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Πανταζής, 2009, p. 287). Όπως τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν ωριμάσει ιστορικά στη συνείδηση της ανθρωπότητας, έτσι πρέπει τα κατακτηθέντα και κωδικοποιημένα δικαιώματα του ανθρώπου να συνειδητοποιούνται από το νέο αναπτυσσόμενο άνθρωπο παγκοσμίως. Διότι τα δικαιώματα του ανθρώπου, τα οποία παραμένουν άγνωστα ή ακατανόητα, δεν μπορούν να αναπτύξουν καμιά δυναμική.

Ανθρώπινα δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη και εκπαίδευση

Όπως προαναφέρθηκε, τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος πολλών εκπαιδευτικών προσεγγίσεων. Ωστόσο, διάφορες έννοιες, καθώς και η θεσμική

πραγματικότητα, ενδέχεται να αντικρούουν τις αρχές της εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα (Lohrenscheit, 2008). Τα ανθρώπινα δικαιώματα πρωτίστως αποσκοπούν στην εξάλειψη των ανισοτήτων. Κατά συνέπεια, η εκπαίδευση θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως μέσο για την εξάλειψη του «στιγματισμού», των διακρίσεων και του αποκλεισμού.

Υπάρχει μια μόνιμη αντίληψη ότι μέσω της νέας γενιάς θα μπορούσε να προκύψει μια «νέα αρχή» στην εξέλιξη των κοινωνιών. Για το λόγο αυτό αξιώνονται από την εκπαίδευση θέματα που διασφαλίζουν πέρα από το συνηθισμένο την αναπαραγωγή της κοινωνίας. Η αλλαγή μέσα από την εκπαίδευση είναι επίσης μια πραγματικότητα, η οποία μπορεί ωστόσο να αποτύχει αν οι παιδαγωγικές προσπάθειες παραμείνουν απομονωμένες. Εάν βιώνεται στην καθημερινότητα η *διπλή ηθική*, για παράδειγμα, του δημόσιου φιλοσημιτισμού και του ιδιωτικού αντισημιτισμού, οι παιδαγωγικές προσπάθειες θα παραμείνουν ιδιαίτερα ευάλωτες και ατελέσφορες.

Ωστόσο, κοινωνικά ζητήματα και θέματα που δύσκολα θίγει κάποιος αποτελούν επίσης μια ευκαιρία για τους εκπαιδευτικούς, ώστε από κοινού με τους μαθητές τους να ανακαλύψουν τους μηχανισμούς παραγωγής και προώθησης διακρίσεων και μέσω της ανακαλυπτικής μάθησης να διαμορφώσουν τη δική τους άποψη. Χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια δεν μπορούν, ωστόσο, να ανοίγονται τέτοιοι δρόμοι.

Το σχολείο ως θεσμός αποσκοπεί και στην κοινωνικοποίηση του ατόμου. Σύμφωνα με κάποιες απόψεις το σχολείο αντικατοπτρίζει απόλυτα την υπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα, δεν διαφέρει από την κοινωνία. Άλλες απόψεις υποστηρίζουν ότι είναι διαφορετικό. Σ' ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου, όπου «[...] καθένας άμεσα, δηλαδή ως παγκόσμιος πολίτης, επιτυγχάνει την πραγματική άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (Habermas, 1999, p. 217), αξιώνεται από το σχολείο η ύπαρξη ίσων ευκαιριών στη μάθηση, η υλοποίηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η μείωση παιδαγωγικά της επιλογής και του αποκλεισμού λόγω σχολικής επίδοσης, κυρίως δε να βιώνεται η ισότητα όλων των ανθρώπων. Εφόσον το σχολείο κατακτά πραγματικά αυτό το στόχο, συνεισφέρει ιδιαίτερα στην κοινωνική αναγνώριση όλων των μαθητών.

*«Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα»
(ΟΔΔΑ, άρθρο 1)*

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ) των Ηνωμένων Εθνών (1948) αποτελεί τη βάση όλων των μετέπειτα συνθηκών και συμβάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σχεδόν όλα τα κράτη στον κόσμο αναγνωρίζουν πλέον τη σημασία της ΟΔΔΑ και έχουν συμπεριλάβει διατάξεις και κανόνες της στο εθνικό τους σύνταγμα. Η ΟΔΔΑ είναι ένα ολοκληρωμένο κείμενο στο οποίο το άρθρο 1 περιλαμβάνει ήδη τις πιο σημαντικές έννοιες και τα θεμέλια για μια σύγχρονη θεώρηση και κατανόηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: *ελευθερία, ισότητα, αξιοπρέπεια και δικαιώματα*. Οι έννοιες αυτές αποτελούν σημαντική πτυχή της εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα: εκμάθηση των κειμένων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των εγγράφων που είναι ζωτικής σημασίας προκειμένου τα άτομα να κατανοήσουν τις έννοιες που αυτά περιέχουν και να μπορέσουν να εφαρμόσουν τις έννοιες αυτές πιο αποτελεσματικά.

Υπάρχει επίσης γενική παραδοχή ότι είναι σημαντικό να κατανοήσουμε το ιστορικό υπόβαθρο της εποχής κατά την οποία ιδρύθηκαν τα Ηνωμένα Έθνη στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1945. Ήταν στο πνεύμα του «Ποτέ Ξανά», όταν η παγκόσμια κοινότητα των κρατών εξέφρασε την ανάγκη για ένα Project των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: ο κόσμος δε θα πρέπει ποτέ ξανά να είναι μάρτυρας μαζικών παραβιάσεων της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως αυτές που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια του ναζιστικού καθεστώτος και του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Και στα χρόνια που ακολούθησαν την ίδρυση του ΟΗΕ και την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, προς έκπληξη πολλών, τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτέλεσαν έναν πολιτικό παράγοντα που δε θα μπορούσε να αγνοήσει κανείς, ακόμη και αν αντίκριζε τα πράγματα μέσα από το πρίσμα ενός ωμού ρεαλισμού. Η ΟΔΔΑ κατέστη ένα μέσο, καθώς και το πιο σημαντικό σύμβολο, των αλλαγών που ενίσχυσαν τις φωνές των αδύνατων-ανίσχυρων απέναντι στην εξουσία.

Ελευθερία

Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι «θεμελιώδεις ελευθερίες». Το προοίμιο της ΟΔΔΑ του 1948 διευκρινίζει τις τέσσερις «βασικές ελευθερίες»: «Επειδή η παραγνώριση και η περιφρόνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου οδήγησαν σε πράξεις βαρβαρότητας, που εξεγείρουν την ανθρώπινη συνείδηση, η προοπτική ενός κόσμου όπου οι άνθρωποι θα είναι ελεύθεροι να μιλούν και να πιστεύουν, λυτρωμένοι από τον τρόμο και την αθλιότητα, έχει διακηρυχθεί ως η πιο υψηλή επιδίωξη του ανθρώπου» (Προοίμιο, ΟΔΔΑ).

Το προοίμιο αντιλαμβάνεται την ελευθερία τόσο ως πολιτικό δικαίωμα (του λόγου και της πίστης), καθώς και ως ένα κοινωνικό δικαίωμα (λύτρωση-ελευθερία από τον τρόμο και την αθλιότητα). Μεταφορικά, η ελευθερία του λόγου μπορεί να θεωρηθεί ότι στοιχειοθετεί ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, όπως δηλώθηκε στην ΟΔΔΑ σύμφωνα με το άρθρο 19 (ελευθερία γνώμης, έκφρασης και πληροφόρησης) και το άρθρο 20 (ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι). Δεν περιορίζεται μόνο στη θρησκεία· η ελευθερία των πεποιθήσεων περιλαμβάνει πνευματικά και θρησκευτικά δικαιώματα γενικά. Οι άνθρωποι είναι άτομα που σκέφτονται και αισθάνονται και προσπαθούν να προσδώσουν νόημα στη ζωή τους. Έχουν αυτό το δικαίωμα ελεύθερα και χωρίς διάκριση, εφόσον όλοι σέβονται το δικαίωμα του άλλου στην ίση ελευθερία. Η ελευθερία (λύτρωση) από τον τρόμο και την αθλιότητα περιλαμβάνει πολλές διαστάσεις. Όλοι οι άνθρωποι πρέπει να προστατεύονται, για παράδειγμα, από τις αυθαίρετες ενέργειες του κράτους. Το κράτος έχει επίσης την υποχρέωση να μας προστατεύσει από τη βία (π.χ. τα άρθρα 2, 4 και 5, ΟΔΔΑ) και να παράσχει δίκαιες και νόμιμες διαδικασίες (άρθρο 10, ΟΔΔΑ). Την ίδια στιγμή ελευθερία από τον τρόμο και την αθλιότητα σημαίνει ότι οι άνθρωποι πρέπει να αισθάνονται ασφαλείς ως προς την ικανοποίηση των θεμελιωδών αναγκών τους για νερό, τροφή και καταφύγιο. Η ελευθερία (λύτρωση) από στερήσεις περιλαμβάνει οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα. Ως ανθρώπινα όντα μάς αναγνωρίζεται το δικαίωμα να μπορούμε να αναπτύξουμε πλήρως τη συναίσθηση του εαυτού μας, μια διαδικασία που μπορεί να υλοποιηθεί καλύτερα σε ένα περιβάλλον απαλλαγμένο από τον τρόμο και τη στέρηση.

Ισότητα των Φύλων

Η προώθηση της ισότητας και η προστασία έναντι όλων των μορφών διακρίσεων αποτελούν δομικά στοιχεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κάθε δικαίωμα - για παράδειγμα, το δικαίωμα στην εκπαίδευση - θα πρέπει να παρέχεται σε όλους χωρίς διακρίσεις που στηρίζονται σε ρατσιστική ή σεξιστική ιδεολογία ή σε ό,τι έχει σχέση με την κοινωνική τάξη, το χρώμα του δέρματος ή την εξωτερική εμφάνιση, τη σωματική ή διανοητική ικανότητα, το σεξουαλικό προσανατολισμό ή το πολιτισμικό υπόβαθρο. Τα Ηνωμένα Έθνη, καθώς και οι περιφερειακοί διακυβερνητικοί οργανισμοί, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, έχουν αναπτύξει ένα σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά των διακρίσεων αυτών. Το άρθρο 2 της ΟΔΔΑ αναφέρει: «Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλεστεί όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμιά απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες ή οποιεσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση. Επίσης δεν είναι επιτρεπτό να γίνεται καμιά διάκριση βασισμένη στο πολιτικό, νομικό ή διεθνές καθεστώς της χώρας από την οποία προέρχεται κανείς, είτε πρόκειται για χώρα ή εδαφική περιοχή ανεξάρτητη, υπό κηδεμονία ή υπό εξουσία ή που βρίσκεται υπό οποιονδήποτε άλλο περιορισμό κυριαρχίας». Το άρθρο 2 και το άρθρο 26 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα είναι η νομική βάση για την προώθηση της ισότητας και την προστασία κατά των διακρίσεων. Επιπλέον, πολλά κράτη μέλη του ΟΗΕ έχουν επίσης επικυρώσει τη Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων (1965) και τη Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (1979).

Ανθρώπινη αξιοπρέπεια - ανθρώπινα δικαιώματα για όλους

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αναδεικνύεται όλο και περισσότερο ως η ιδέα που μπορεί να αποτελέσει την κοινή βάση κατανόησης έναντι ολοκληρωτικών «πράξεων βαρβαρότητας». Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, ήδη στην πρώτη παράγραφο του προοιμίου της, κάνει λόγο για «αναγνώριση της αξιοπρέπειας που είναι

σύμφυτη σε όλα τα μέλη της ανθρώπινης οικογένειας, καθώς και των ίσων και αναπαλλοτριωτών δικαιωμάτων τους». Το άρθρο 1 αναφέρει: «Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα» (Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 10 Δεκεμβρίου 1948). Εντούτοις δεν μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι η «αξιοπρέπεια» του ανθρώπου αντιπροσωπεύει μια ενιαία κατανοητή και χρησιμοποιούμενη έννοια. Σε ένα θεμελιώδες ιστορικά εννοιολογικό άρθρο του ο Π. Κονδύλης ισχυρίζεται ότι λόγω της παρατηρούμενης «πολλαπλής και αντιφατικής φιλοσοφικής και πολιτικής χρήσης της γλώσσας» εκπίπτει η έννοια «ανθρώπινη αξιοπρέπεια σε έναν χωρίς περιεχόμενο τύπο δίπλα σε άλλους» (Konnylis, 1992, p. 677· Κονδύλης, 2000). Η άποψη αυτή βασίζεται στη θέση ότι η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας την προσανατολιστική ισχύ, την οποία αυτή καταρχήν είχε, - και μάλιστα στις δομές του ελλόγου δικαίου του γερμανικού Διαφωτισμού - όφειλε σε μία ειδοποιό θεωρία του ανθρώπου (ο Κονδύλης κάνει λόγο για μια «δυσιαδική έλλογη ανθρωπολογία»), η οποία έχει αποδειχθεί έωλη. Παραλείπεται αυτή η θεωρητική έλλογη βάση, έτσι παρουσιάζει η έννοια της αξιοπρέπειας ασάφεια και αντίφαση. Ο Kant έφερε την έννοια της αξιοπρέπειας σε μια αναγκαία συνάφεια με το ιδιαίζον ανθρώπινο δυναμικό για ηθικό αυτοπροσδιορισμό. Σύμφωνα με τον Kant αρμόζει στον άνθρωπο ως εκ τούτου ανθρώπινη αξιοπρέπεια, επειδή αυτός είναι ο κυρίαρχος των δικών του συναισθημάτων και τάσεων: «Η αυτονομία είναι επομένως το θεμέλιο της αξιοπρέπειας της ανθρώπινης και της έλλογης φύσης» (Kant, 1977 στο Weischedel, 1977, p. 69). Σήμερα πολλοί ερμηνευτές παραπέμπουν σε αυτή την αντίληψη του Kant για την αξιοπρέπεια.

Η προσπάθεια για την προάσπιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας όλων αποτελεί βασική αρχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θέτει το άτομο στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Αυτά βασίζονται σε ένα κοινό και οικουμενικό σύστημα αξιών, το οποίο προασπίζει το απαραβίαστο της ζωής και προσφέρει έτσι ένα πλαίσιο για την οικοδόμηση ενός συστήματος ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα και κανόνες.

Κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα τα ανθρώπινα δικαιώματα εξελίχθηκαν σε ένα ηθικό, πολιτικό και νομικό σύστημα και χρησιμεύουν σήμερα ως κατευθυντήρια γραμμή για

έναν κόσμο ελεύθερο, δίκαιο, ανθρώπινο και απαλλαγμένο από κάθε είδους φόβο και καταπίεση. Το άρθρο 1 της Οικουμενικής Διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ψηφίστηκε από τα Ηνωμένα Έθνη το 1948 αναφέρεται στους κεντρικούς άξονες του συστήματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την *ελευθερία*, την *ισότητα* και την *αλληλεγγύη*. Ελευθερία σκέψης, συνείδησης, θρησκευτική ελευθερία και ελευθερία έκφρασης γνώμης προασπίζονται από τα ανθρώπινα δικαιώματα. Παράλληλα, τα ανθρώπινα δικαιώματα εγγυώνται την ισότητα μεταξύ όλων των ανθρώπων και την ίση προάσπιση από όλες τις μορφές διάκρισης. Η αλληλεγγύη διασφαλίζει τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, το δικαίωμα σε ένα αρμόζον βιοτικό επίπεδο, το δικαίωμα στην υγεία και την παιδεία, τα οποία αποτελούν ουσιώδη δομικά στοιχεία του συστήματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα αυτά αναφέρονται ως πολιτικά και ατομικά, αλλά και ως οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά ανθρώπινα δικαιώματα.

Ο σεβασμός για την αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου βρίσκεται στο επίκεντρο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Χωρίς σεβασμό για την ελευθερία και την αξιοπρέπεια δεν μπορεί να γίνεται λόγος για τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ως ανθρώπινα όντα έχουμε όλοι μια έμφυτη αξιοπρέπεια που είναι αναφαίρετη, αν και υπάρχουν φυσικά πάρα πολλοί τρόποι για την προσβολή της. Η αξιοπρέπεια ενός προσώπου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την προσωπικότητά του. Ο καθένας είναι μοναδικός: έχει γεννηθεί σε ένα συγκεκριμένο τόπο, χρόνο, με συγκεκριμένη ιδιοσυγκρασία, χαρίσματα και ευκαιρίες. Καθένας πρέπει να σέβεται τη «δική του» αξιοπρέπεια, και στενά συνδεδεμένη με την απόφαση αυτή είναι και η απόφαση να σέβεται την αξιοπρέπεια των «άλλων».

Δικαιώματα

Ελευθερία, ισότητα και αξιοπρέπεια δεν είναι φυσικά μόνο δικαιώματα, αλλά και αξίες στην εκπαίδευση. Είναι κατοχυρωμένα ως δικαιώματα, με στόχο την ανάπτυξη διεθνών προτύπων και ενός αποτελεσματικού συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι αξίες συχνά παραμένουν ασαφείς, ή «κρύβονται στη σκιά», και διαφέρουν από ομάδα σε ομάδα σε μικρο-, μεσο- και μακροεπίπεδο, τα δικαιώματα καθορίζονται με μεγαλύτερη σαφήνεια. Τα ανθρώπινα δικαιώματα -

κατοχυρωμένα από το γεγονός ότι κάθε ανθρώπινη ύπαρξη, μόνο και μόνο επειδή είναι ανθρώπινη, έχει το δικαίωμα σε αυτά - διαφέρουν ουσιαστικά από τα προνόμια, που είναι ειδικά δικαιώματα και χορηγούνται σε ορισμένες ομάδες ανθρώπων. Και όλοι γνωρίζουν ότι τα πρώτα δεν έχουν ακόμη καθοριστεί παγκοσμίως. Για να είναι εγγυημένα τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα κράτη πρέπει να τα ενσωματώσουν στην εθνική τους νομοθεσία.

Ωστόσο, αρκετές φορές οι κυβερνήσεις διστάζουν να εφαρμόσουν πλήρως τις συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η Ελλάδα, η Γερμανία, όπως και άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για παράδειγμα, δεν εγγυώνται πλήρως τα δικαιώματα που προστατεύονται από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989), κάτι που φαίνεται, για παράδειγμα, στην αναγνώριση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των παιδιών των προσφύγων, τα οποία αντιμετωπίζονται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ως αλλοδαποί, αντί να αντιμετωπίζονται με γνώμονα τους κανόνες της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού.

Σε πολλά κράτη οι αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραμένουν ανεκπλήρωτη υπόσχεση. Παρά το γεγονός ότι τα διεθνή και περιφερειακά συστήματα προστασίας έχουν αναπτυχθεί και κοινωνικά κινήματα σε όλο τον κόσμο συμμετέχουν στον αγώνα για ελευθερία και ισότητα, μπορεί να φανεί ότι αυτή η συμμετοχή δε θα είναι ποτέ επαρκής, και ότι η πλήρης ανάπτυξη και τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν μπορεί ποτέ να επιτευχθεί. Ταυτόχρονα, τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν μια «ρεαλιστική ουτοπία», ένα όραμα για μια καλύτερη ζωή για τους αμέτρητους ανθρώπους που εργάζονται με την ελπίδα να γίνει το όραμα αυτό πραγματικότητα. Για παράδειγμα, οι δικηγόροι, οι εκπαιδευτικοί, οι πολιτικοί και γενικότερα όλοι οι πολίτες του κόσμου έχουν τις δικές τους προοπτικές για τα ανθρώπινα δικαιώματα και συμβάλλουν με τις ατομικές εμπειρίες τους - ασχολούνται με θέματα, όπως το φύλο και η κοινωνική τάξη - στο έργο που επιτελούν. Όσο πληρέστερα αντιλαμβάνεται ο καθένας τα ανθρώπινα δικαιώματα και εκφράζει τις ανάγκες του, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να πραγματοποιηθεί μια «ρεαλιστική ουτοπία» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία θα λειτουργεί μέσα από έναν «τρόπο ζωής» που βασίζεται στο σεβασμό για τη διαφορετικότητα των ανθρώπων και τις έννοιες της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ισότητας.

Επίλογος

Η εμφάνιση στις κοινωνικές ανισότητες μεταξύ του παγκόσμιου πληθυσμού, η εξαθλίωση και η περιθωριοποίηση πολλών εκατομμυρίων ανθρώπων σε έναν κόσμο του οποίου η ευημερία συνολικά αυξήθηκε σηματοδότησε το διεθνές κοινωνικό ζήτημα στις αρχές του νέου αιώνα. Η παγκοσμιοποίηση άλλαξε σημαντικά τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, τους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς (όπως για παράδειγμα το έθνος-κράτος) με συνέπεια την αύξηση των ανισοτήτων, τόσο στο εσωτερικό των δυτικών κοινωνιών, όσο και ανάμεσα στις πλούσιες δυτικές δημοκρατίες και στις φτωχές χώρες. Η σημερινή ύπαρξη των παγκόσμιων κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων αποκτά ένα χαρακτήρα έκκλησης για κοινωνική δράση και για αναζήτηση προοπτικών της παγκόσμιας κοινωνικής, οικονομικής και εκπαιδευτικής πολιτικής.

Το γεγονός ότι η διεθνής κοινότητα αντιμετωπίζει μια πληθώρα προβλημάτων με παγκόσμια διάσταση και μόνο στη βάση μιας διακρατικής συνεργασίας μπορούν να ξεπεραστούν, δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί. Ο Heintz το 1982 βλέποντας τους κινδύνους εξάλειψης των φυσικών ζωτικών πόρων προέβλεψε ότι η σπουδαιότητα αυτών των προβλημάτων, «τα οποία δεν μπορούν να επιλυθούν μόνο από μεμονωμένες χώρες» (Heintz, 1982, p. 12), θα αυξηθεί σημαντικά, και αιτιολόγησε επίσης το ενδιαφέρον του πάνω στην παγκόσμια κοινωνιολογική έρευνα: «Για να μπορούν εν γένει να αναγνωρίζονται και να συγκεκριμενοποιούνται τα παγκόσμια προβλήματα πρέπει να περιγραφεί το πλαίσιο στο οποίο είναι εγκατεστημένα» (ό. π., p.12). Το πλαίσιο αυτό είναι η παγκόσμια κοινωνία.

Στο πλαίσιο της παγκόσμιας κοινωνίας, γνώση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, θετική στάση γι' αυτά και ιδίως κατάσταση ετοιμότητας και δράσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα οφείλουν να αποτελούν σημαντικούς εκπαιδευτικούς στόχους. Αυτοί οι τρεις στόχοι - γνώση, αξιολόγηση και δράση - αλληλοσυμπληρώνονται. Όσο καλύτερα ενημερώνονται οι άνθρωποι για τα δικαιώματά τους, το σεβασμό των άλλων και την ενεργό συμμετοχή τους

ως πολίτες, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα της ειρηνικής συνύπαρξής τους (Kofi Annan, 2000). Κατόπιν τούτου, στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης η ιδιότητα του πολίτη αποκτά μια πιο διεθνική και οικουμενική διάσταση υπερβαίνοντας σε πολλά πεδία την παραδοσιακή ταύτισή της με το εθνικό κράτος.

Ο πολίτης εντός μιας δημοκρατικής κοινωνίας είναι αυτός που ενστερνίζεται τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η δικαιοσύνη, η ελευθερία, η ισότητα και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Ταυτοχρόνως δε, είναι αποφασισμένος να διατηρήσει και να διαιωνίσει αυτές τις αρχές αλλά και πρόθυμος και ικανός να αναλάβει δράση, ώστε να ελαχιστοποιηθεί η απόσταση που τις χωρίζει από τις καθημερινές πρακτικές που τις παραβιάζουν. Ως τέτοιες πρακτικές νοούνται η πολιτική, εθνική, πολιτιστική και οικονομική ανισότητα.

Έχοντας ως αφετηρία τις αρχές και την ιστορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές στη σύγχρονη παγκόσμια κοινωνία θεωρείται αναγκαίο μέσω της εκπαίδευσης να μεταδοθούν στις νέες γενιές οι ιδέες της *ελευθερίας, της ισότητας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας*. Με κριτήριο αυτές τις θεμελιώδεις ιδέες μπορούν να διαπιστωθούν οι συγκεκριμένες συνθήκες διαβίωσης και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι στη σημερινή παγκόσμια κοινωνία, ώστε με την παρέμβαση του κράτους, των ΜΚΟ αλλά και όλων των πολιτών να αντιμετωπιστεί και να εξαλειφθεί κάθε μορφή παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών.

Βιβλιογραφία

- Agnoli, J. (2000). Die Transformation der Linken. Der Lange Marsch von der Kritik des Politischen zum Glauben an den Staat. Ein Versuch über Dritte Wege, den Weltmarkt und die Aktualität der Utopie. In *Die Zeit*, Nr. 8, 17.02.2000.
- Alefsen, H. (2004). Menschenrechtsbildung bei den Vereinten Nationen. In: Mahler, G. & Mihr, A. (Hrsg.) *Menschenrechtsbildung. Bilanz und Perspektiven*. Wiesbaden, 71-82.
- Beck, U. (1998). *Perspektiven der Weltgesellschaft*. Frankfurt am Main.
- Beck, U. (1997). *Was ist Globalisierung?* Frankfurt am Main.
- Bielefeldt, H. (2004). Die Würde als Maßstab. Philosophische Überlegungen zur Menschenrechtsbildung. In: Mahler, G. & Mihr, A. (Hrsg.) *Menschenrechtsbildung. Bilanz und Perspektiven*. Wiesbaden, 19-28.
- Bopp, J. (1971). *Unterwegs zur Weltgesellschaft. Die Ökumene zwischen westlichem Führungsanspruch und universaler Verantwortung*. Stuttgart.
- Castells, M. (1998). *The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Vol. III: End of Millennium, Oxford.
- Chomsky, N. (2000). *Die politische Ökonomie der Menschenrechte. Politische Essays und Interviews*. Grafenau.
- Council of Europa (2005). [www.coe.int/T/E/Cultural Co-Operation/education/E.D.C./](http://www.coe.int/T/E/Cultural%20Co-Operation/education/E.D.C./)
- Γεν. Συνέλευση του Ο.Η.Ε, 1996.
- Featherstone, M. (Eds.). (1990). *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. Culture and Society Special Issue 7. London.
- Flowers, N. (2004). How to Define Human Rights Education? In: Georgi, V. & Seberich, M. (Eds.). *International Perspectives in Human Rights Education*. Gütersloh, 105-127.
- Giddens, A. (1995). *Die Konsequenzen der Moderne*. Frankfurt am Main.
- Gollwitzer, H. (1982). *Geschichte des weltpolitischen Denkens. Band 2: Das Zeitalter des Imperialismus und der Weltkriege*. Göttingen.

- Habermas, J. (1999). Der interkulturelle Diskurs über Menschenrechte. In: Brunkhorst, H. & Köhler, W.R. & Lutz-Bachmann, M. (Hrsg) *Recht auf Menschenrechte*. Frankfurt am Main, 216-245.
- Hausmann, G. (1983). *Metamorphosis of an International Institute*. A History of the UNESCO Institute for Education. Hamburg.
- Heintz, P. (1982). *Die Weltgesellschaft im Spiegel von Ereignissen*. Diessenhofen.
- Kant, I. (1977). Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (1786). In: *Werkausgabe* (Hrsg. von Wilhelm Weischedel). Bd. VII. Frankfurt a. M.
- Kofi Annan-2000/12; Press Release SG/SM/7648 OBV/185.
- Kompass (2005). *Handbuch zur Menschenrechtsbildung für die schulische und außerschulische Bildungsarbeit*. Deutsches Institut für Menschenrechte. Berlin
- Kondylis, P. (1992). Würde. In: Brunner, O. & Conze, W. & Koselleck, R. (Hrsg.) *Geschichtliche Grundbegriffe*. Bd. 7. Stuttgart, 637-677.
- Κονδύλης, Π. (2000). *Περί αξιοπρέπειας*. Αθήνα.
- Levitt, Th. (1983). The Globalisation of Markets. In: *Harvard Business Review*. May-June, 90-102.
- Lohrenscheit, C. (2004). *Das Recht auf Menschenrechesbildung. Grundlagen und Ansätze einer Pädagogik der Menschenrechte*. Frankfurt.
- Lohrenscheit, C. (2008). Citizenship and Human Rights. In: Georgi, B. V. (Ed.) *The Making of Citizens in Europa*. Bonn, 63-69.
- Mihr, A. (2005). *Die UN-Dekade für Menschenrechtsbildung – Eine Bilanz*. Der Bürger im Staat, 55(1/2), 51- 56.
- Muller, J. & Cloete, N. & Badat, S. (Eds.). (2001). *Challenges of Globalization*. South Africa Debates with Manuel Castells.
- Müller, L. (2001). *Didaktik der Menschenrechte*. Trier.
- Müller, L. (2002). *Menschenrechtserziehung an Schule und Hochschule*. Universität Trier. Occasional Paper Nr. 6, Juni.
- Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, 10 Δεκεμβρίου 1948.

- Porteus, K. (2000). The Personal and the Global: Grinding Gears? Reconsidering Efficiency Debates. In General Education. Education and Policy Unit, Wids (Eds.). *Quarterly Review of Education and Training in South Africa*. Volume 7, Nr. 3.
- Παγκόσμια Διάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Βιέννη 1993 (Vienna Declaration - Διακήρυξη της Βιέννης 1993).
- Πανταζής, Β. (2009). *Ανθρώπινα Δικαιώματα, Δικαιώματα του Παιδιού και Εκπαίδευση*. Αθήνα.
- Robertson, R. (1990). Social Theory, Cultural Relativity and the Problem of Globality. In A.D. King (ed.), *Culture, Globalization and the World System*. Binghamton, 69-90.
- Robertson, R. (1992). *Globalisation, Social Theory and Global Culture*. London, Newbury Park, New Delhi.
- Rüppel, G. (1992). *Einheit ist unteilbar. Die Menschheit und ihre Einheit als Thema in der ökumenischen Diskussion zwischen 1910 und 1983*. Rothenburg.
- Seitz, K. (1992). Erziehung zur Einen Welt. Zur Vorgeschichte eines entwicklungspädagogischen Mythos. Teil 2. In *Zeitschrift für Entwicklungspädagogik* 15, 1, 18-27.
- Seitz, K. (2002). *Bildung in der Weltgesellschaft: gesellschaftliche Grundlagen globalen Lernens*. Frankfurt.
- Steiger, H. (1999). Brauchen wir eine universale Theorie für eine Völkerrechtliche Positivierung der Menschenrechte? In: Köhler, W. & Lutz-Bachmann, M. (Hrsg.) *Recht auf Menschenrechte*. Frankfurt am Main, 41-51.
- Waters, M. (1995). *Globalization*. London, New York.
- WOSA—Workers Organisation of South Africa (Hrsg.) (2001). *The political conjuncture at easter 2001* (notes prepared for the wosa conference). Cape Town 13-15 April 2001.

Στοιχεία επικοινωνίας:

Βασίλης Πανταζής

Θρασυβούλου 38

Χαλάνδρι Αττικής

Τηλ.210-6841274

e-mail: pantazisv@uth.gr